

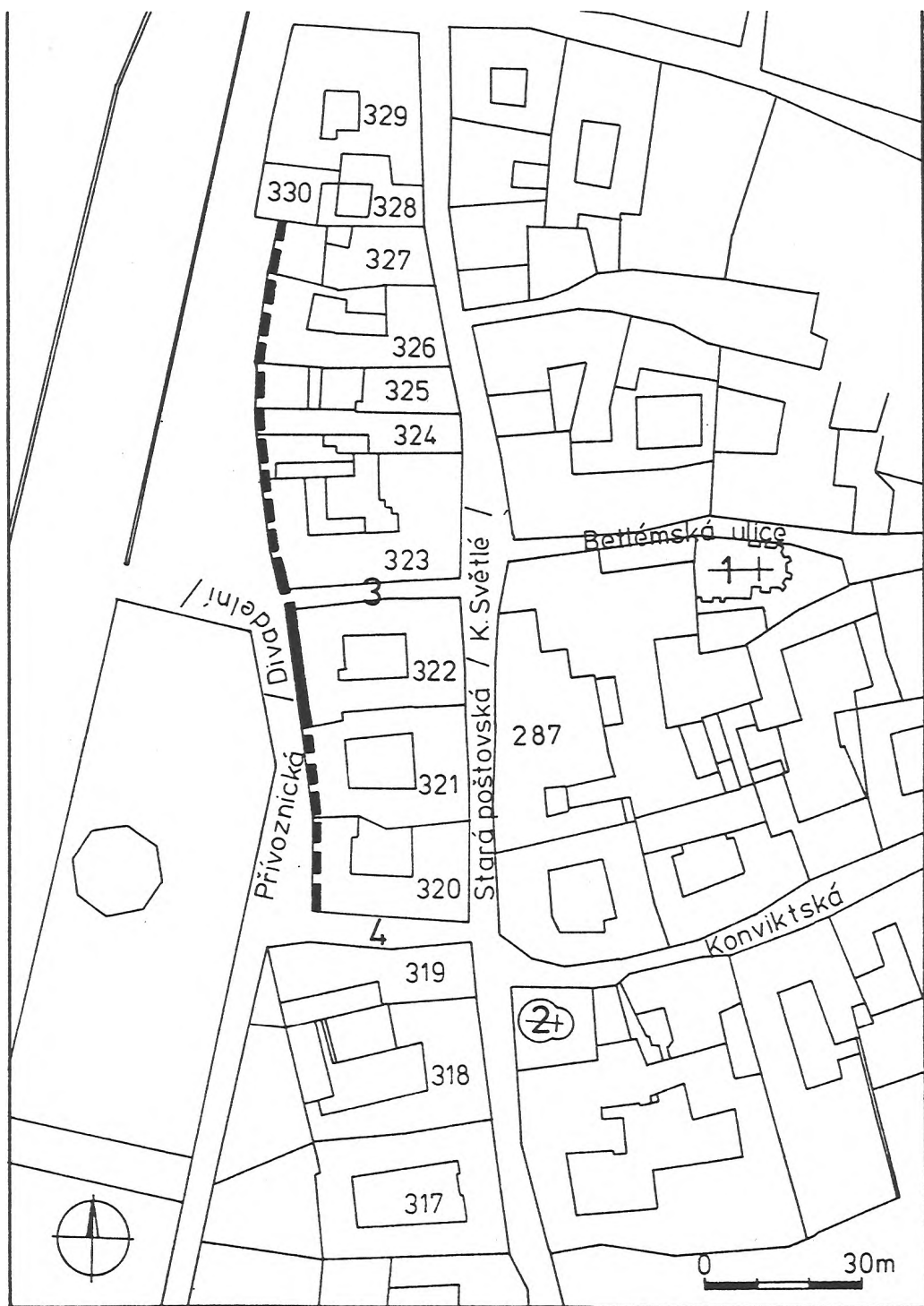
K lokalizaci pobřežní partie opevnění Starého Města pražského

ZDENĚK DRAGOUN

Vznik opevnění Starého Města pražského je možné na základě kronikářských zpráv spolehlivě zařadit do doby vlády Václava I. a stejné prameny dovolují konstatovat dvě fáze jeho výstavby. V první etapě ve 30. a 40. letech 13. století byla vybudována fortifikace na jihu a na východě, tzn. na stranách Starého a Havelského Města do té doby téměř nechráněných (FRB II, 305). K dokončení staroměstského opevnění výstavbou zdi proti Vltavě na severu a na západě došlo těsně před Václavovou smrtí v roce 1253 (FRB II, 290). Zatímco o fortifikaci na jižní a východní straně jsme relativně dobře informováni jak celou řadou výsledků archeologických výzkumů, tak i dochovanými reliktů opevnění (Dragoun 1987, 51 — 60), pobřežní partie staroměstského opevnění zůstávala doposud téměř nepoznanou. Jedinou výjimku tvořila severní ohradní zeď Anežského kláštera, budovaná současně s městskou zdí, a plnící v těchto místech i její úlohu (Dragoun 1980, 223 — 224; Dragoun 1987, 58 — 59). Zda ke staroměstské hradbě příslušely zdi, zachycené při přestavbě čp. 71/I na rohu Kaprovy a Křižovnické ulice v roce 1886, zůstává sporné. Dochované údaje jsou více než torzovité a síla zdiva (4 m) podezřelá (Lüssner 1887, XXXVII n). Nedávno podaný přehled fortifikace Starého Města pražského konstatoval protikladný stav poznání přesné trasy i skladby opevnění na jihu a na východě ve srovnání s pobřežní partií, u které zatím nedokážeme spolehlivě rekonstruovat průběh a předpokládáme pouze existenci hradební zdi (Dragoun 1987, 60 — 64). Doporučil proto soustředit pozornost na pravý vltavský břeh (tamtéž, 66).

Příležitost k tomu se naskytla záhy. V letních měsících roku 1988 bylo archeologickému odboru Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody ohlášeno provádění statických sond v domě čp. 322/I na Starém Městě pražském. Dům je situován po celé délce jižní strany Betlémské uličky a svými průčelími zasahuje do ulice Divadelní a Karoliny Světlé. Historii objektu je možno sledovat od roku 1356, kdy je uváděn z jedné strany proti dvoru zbraslavského kláštera a z druhé strany proti (městské) zdi a řece Vltavě (Tomek 1865, 95). Další zprávy z rozmezí let 1408 — 1433 jej uvádějí jako vlastnictví rodiny Kolíků či Kohlíků (tamtéž, 95). V roce 1569 držel dům pekař Jiří Vokounek (Ruth 1904, 565), který dal objektu jeden z jeho názvů „U dvou okounků“. Druhé jméno „U Jitřniček“ souvisí s držbou nemovitosti rodinou Jitřničků v první polovině 17. století (Ječný — Pavlík — Rulc 1959, 2). Stavebně historický průzkum konstatoval existenci gotického sklepa ve východním křídle při ulici Karoliny Světlé a nad ním renesanční novostavbu, zasahující do části severního dvorního traktu. Zbytek dispozice je označen za barokní, pozměněný ještě dvěma klasicistními přestavbami (Ječný — Pavlík — Rulc 1959, 20).

Již při prvním posouzení situace statických sond se jako nejzajímavější jevil výkop v severozápadním rohu celého objektu (sonda 1). Západní průčelní zeď stávajícího objektu spočívala na zdivu o 70 cm mocnějším, takže její původní horizontální rozměr se blížil ke 2 m. Zdivo bylo vyzděno z kvalitních ordovických křemenců, jen ojediněle doplněných opukou (za určení hornin děkuji RNDr. Janu Zavřelovi) a na dosažených 365 cm hloubky se pozvolně rozšiřovalo o 30 cm. Historické nadloží zde představovaly pouze nesoudržné recentní násypy, vyžadující komplikované pažení výkopu a zasahující do hloubky cca 3 m až na základovou spáru severní zdi domu. Tato zeď, tvořená

téměř výlučně lomovou opukou, byla přizděna na výraznou spáru k západní křemencové zdi a nebyla založena na únosném geologickém podloží, ale v západní partii využívala cihlovou severní obvodovou zídku starší odpadkové jímky. Statická sonda zachytila i východní zídku cihlové jímky a pouze její jižní profil prořezával zásyp. Na západě jímku vymezovalo zmíněné křemencové zdivo, k němuž byla cihlová severní zídka přizděna a jehož základovou spáru se nepodařilo zachytit. Výplň jímky byla vybrána do hloubky 65 cm; statické poměry nedovolily ve výkopu dále pokračovat. Podle zjištění geologickou sondovací tyčí minimálně ještě do hloubky 1 m pokračovaly šedočerné zbahnělé výplňové vrstvy jímky. Zlomky keramiky a skla z výplně jímky pocházejí patrně z druhé poloviny 17. století (za určení děkuji PhDr. Jaromíru Žegklitzovi) a představují terminus post quem pro vznik severní zdi dnešního čp. 322/I i pro počátek kamenné zástavby v západní části jeho parcely. Přizdění této severní zdi k západnímu křemencovému zdivu navozovalo představu pokračování průběhu západní zdi do prostoru Betlémské uličky.

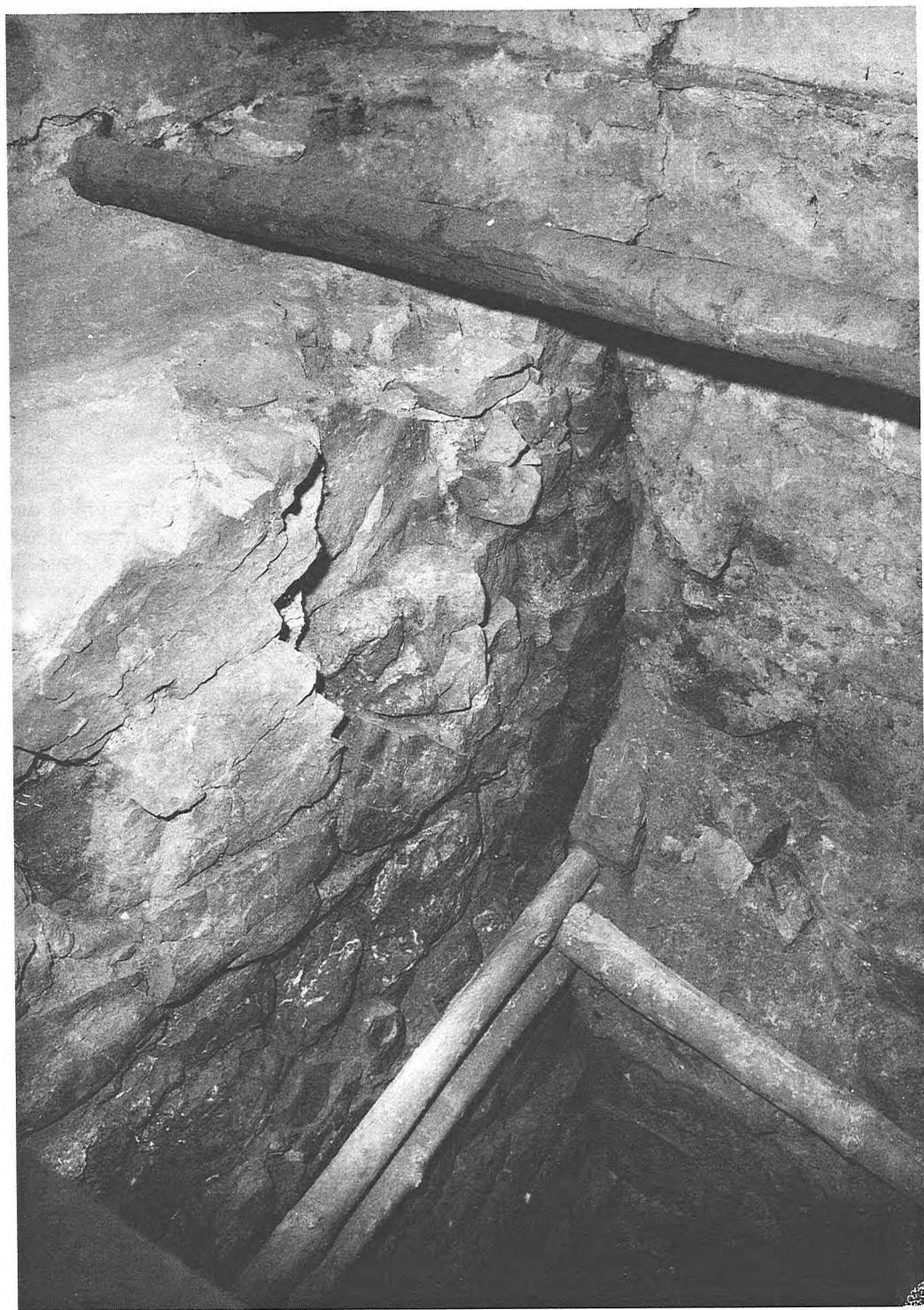
S ohledem na připravovanou rekonstrukci objektu bylo nejbližší sousedství domu ohrazeno plotem, uvnitř kterého bylo možné realizovat další sondy v komunikačních těsně souvisejících se stavbou. Sonda č. 2 v Betlémské uličce měla zodpovědět zásadní otázku, zda západní křemencová zeď skutečně pokračuje dále k severu. I zde se zřetelně projevilo, že severní zeď domu je přizděna na spáru ke zdi západní, která vybíhá do prostoru Betlémské uličky. Původně dosahovala do vzdálenosti 116 cm od severozápadního nároží domu a byla ukončena lícem; dodatečně byla narušena při kladení vodovodního potrubí. Podobně jako v sondě č. 1 výkop v těchto místech nezachytil zvrstvení historického nadloží, ale pouze zásypy recentních výkopů inženýrských sítí. Jejich vedení znemožnilo další prohloubení sondy; plot v Betlémské uličce pak nedovolil rozšíření výkopu dále k severu.

Sonda č. 3 byla zvolena v chodníku před západním průčelím domu tak, aby v návaznosti na sondu č. 1 zjistila přesně původní mocnost zdiva, probíhajícího pod tímto průčelím. Pod dnešním asfaltovým povrchem chodníku, v úzkém pásu mezi průčelím a vedením inženýrských sítí podél domu, byla zachycena dvojí starší dlažba chodníku a několik dalších recentních vodorovných vrstev. Dno sondy tvořilo odstupněné opukové zdivo, přizděné k původní křemencové zdi a nesoucí cihlovou plentu, související zřejmě s poslední klasicistní úpravou západní části objektu mezi rokem 1823 a dobou vzniku Langweilova modelu Prahy, tj. 1826 — 1837 (Ječný — Pavlík — Rulc 1959, 7).

Zcela analogickou situaci zachytila sonda č. 4 poblíž JZ nároží domu. Mezi cihlami krytým vedením kabelů elektrické sítě podél domu a dnešní západní lící stavby byly zachyceny recentní dlažby a vrstvy spočívající na mělké opukové zídce společně s cihlovou plentou fasády. Po odstranění plenty byla odkryta kvalitní křemencová líc původ-

Situace hradební zdi vynesená do stabilního katastru Prahy z r. 1842. Souvisle vyznačeno zjištěné zdivo v čp. 322/I, čárkovaně další předpokládaný průběh. 1 — kostel sv. Ondřeje ve dvorci zbraslavského kláštera; 2 — rotunda sv. Kříže; 3 — dnešní Betlémská ulička, dříve Solní nebo Dolní Solní ul.; 4 — západní část dnešní Konviktské ul., dříve Malá přivoznická nebo Horní Solní ul. (Kresba J. Mourek)

Situace hradební zdi v sondě č. 1. Ke křemencové hradbě (vlevo) je přizděna severní obvodová zeď domu (vpravo). Pohled od jihovýchodu. (V. Kvapil)

ního zdiva pod západním průčelím. Poslední archeologický zásah byl realizován ve sklepe v JZ rohu objektu. V této části domu probíhal v zimní sezóně 1982 — 1983 záchranný archeologický výzkum Pražského střediska, který pod podlahou zachytil souvrství 12. — 13. století včetně zahloubených objektů, patrně výrobního charakteru, souvisejících zřejmě s železářskou výrobou. Současná akce se soustředila na řešení vztahu historického nadloží k západní zdi objektu, tzn. otázky, která v neukončené akci roku 1983 zůstala nedořešena. Po dobrání úzkého pruhu historického terénu, ponechaného mezi zdívem a sondou z roku 1983, se potvrdilo, že všechny vrstvy pod podlahou stávajícího novodobého sklepa (Ječný — Pavlík — Rulc, 18) jsou starší než západní křemencová zeď. Po provedení sondy do omítek se ukázalo, že většina dnešní líce západní zdi sklepa představuje až vnitřek částečně narušeného zdiva a že původní líc je dochována jen v nevelké partii, tvořící nepravidelný (nad podlahou sklepa cca 60 cm vysoký, 100 cm široký a 25 cm předstupující) sokl v severní části nejnižšího sklepni prostoru pod západní frontou. V úrovni 185,97 m n.m. je patrný předěl mezi základovou partií a nadzemním zdívem. Netvoří jej vystupující předzáklad, ale pouze rozhraní mezi

Situace hradební zdi v sondě č. 4. Pod odstraněnými silnými vrstvami omítek a cihlovou plentou je zachovaná vnější líc křemencové hradby. Pohled od západu. (V. Kvapil)

lícovaným zdivem se zřetelnými spárami a zdivem, jehož lícní část je z větší části zakryta maltou vytekou podél stěny výkopu. Jižní zeď sklepa je k západní průčelní zdi opět přizděna. Keramické nálezy z úzké partie horizontu staršího než křemencová zeď jsou nepočetné a nevýrazné, ve větší míře byly získány pouze zlomky patrně železářské strusky.

Při prohlídce objektu bylo v jeho severovýchodní části zjištěno zazděné hrotité okno z gotických tvarovek, které tak opravuje výsledky dosavadního stavebně historického průzkumu a datuje i přízemí v této partii do gotické stavební epochy. Před zahájením vlastní rekonstrukce domu se počítá s detailnějším stavebně historickým průzkumem.

Z popsané situace jasně vyplývá, že křemencové zdivo pod západním průčelím objektu zde představuje nejstarší prvek historické zástavby. Vzhledem k síle zdi, která kolísá kolem 200 cm mocnosti, i vzhledem k jejímu pokračování na jih i na sever mimo parcelu domu čp. 322/I, ji lze spolehlivě ztotožnit se staroměstskou hradební zdí proti Vltavě. Její další průběh směrem k jihu je možné předpokládat pod západním průčelím domů čp. 321/I a 320/I, k severu v linii západní hranice parcely předasanačních čp. 323/I, 324/I, 325/I, 326/I, 327/I. V bloku domů čp. 328 — 330/I severně a v bloku čp. 317 — 319/I jižně od této linie mizí uvažované pokračování v zástavbě nekorespondující s trasou hradby. Téměř výlučné použití křemenců jako stavebního materiálu městské zdi proti Vltavě odpovídá zjištění v severní ohradní zdi Anežského kláštera. Na kvádríkovou parti opukového zdiva, překračujícího na obě strany štítovou zeď konventní budovy, zde navazovala jak k východu, tak k západu zeď z rozměrnějších lomových křemenců (Dragoun 1980, 223, obr. 5). Ve srovnání s opukovou hradební zdí na jižní a východní straně Starého Města představují křemence použité v podmačeném terénu na březích Vltavy podstatně odolnější materiál, nejkvalitnější z pražských zdrojů (za toto upozornění děkuji rovněž RNDr. J. Zavřelovi).

Na zajímavou situaci je možné upozornit v prostoru dnešní Betlémské uličky. Na Jüttnerově plánu z roku 1816 je označená jako Salz Gasse (Solní ulička), v soupisu ulic v novém vydání plánu (Roubík — Kuchař — Hlavsa 1972, 19) není uvedena. Na stabilním katastru z roku 1842 je označena Untere Salz Gasse (Dolní Solní ulička) na rozdíl od Obere Salz Gasse (dnešní západní část Konviktské ulice, u Jüttnera Malá přívoznická — Kleine Überfuhr Gasse). Ukončení zdi pravidelnou lící nasvědčuje v těchto místech existenci průchodu hradbou. Situování nedalekého kostela sv. Ondřeje ve dvorci zbraslavského kláštera na místě domu čp. 287/I přímo proti dnešní Betlémské uličce dovoluje sem lokalizovat bránu sv. Ondřeje (Tomek 1865, 256). Okolnosti záchranného výzkumu nedovolily bohužel o konstrukci zmíněné brány zjistit nic bližšího. Na plánu Josefa Veselého z roku 1729 je na svém západním konci dnešní Betlémská ulička ještě uzavřená v té době existující brankou (Ječný — Pavlík — Rulc 1959, 2).

Výzkum v čp. 322/I tedy poprvé prokazatelně zachytil hradební zeď Starého Města pražského proti Vltavě a přesně lokalizoval bránu sv. Ondřeje. Otázku dalších fortifikačních prvků řešit nemohl, nicméně existence příkopu mezi hradbou a Vltavou je značně nepravděpodobná. Písemné zmínky o této partii opevnění registrují pouze zeď a brány, příkop uvádějí naposledy u kostela sv. Štěpána (Tomek 1865, 256 — 266). Upřesnění průběhu staroměstské fortifikace tak lokálně opravuje její hypotetickou trasu publikovanou v poslední práci věnované této problematice (Dragoun 1987, 64, obr. na s. 40 — 41) a dovoluje vymezit oblasti soustředěného zájmu pro další zjištění. Zpracování keramiky z výzkumu prováděného v tomto objektu v letech 1982—83 by mohlo přinést i důležité poznatky pro datování pražské středověké keramiky, protože stavbu hradební zdi v této části Starého Města je možné na základě písemných zpráv přesně datovat před rok 1253.

Dragoun Zd. 1980, Archeologický výzkum severní fronty Anežského kláštera, *Archaeologica Pragensia* I, s. 209 — 226; 1987, Stav a perspektivy poznání staroměstského opevnění, *Staletá Praha* XVII, s. 39 — 70.

FRB II, *Fontes rerum Bohemicarum* II, *Kosmův letopis český s pokračovateli*, ed. J. Emler, Praha 1874.

Ječný H. — Pavlík M. — Rulc J. 1959, *Pasport SÚRPMO*, čp. 322/I, Praha, odd. dokumentace PSSPPOP.

Lüssner M. 1887, Über einige Ausgrabungen in Prag im Jahre 1886, *Mittheilungen der c.k. Central—Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst— und historischen Denkmale* NF XIII, s. XXXVII — XXXIX.

Roubík F. — Kuchař K. — Hlavsa V. 1972, *Plán Prahy z roku 1816*, Praha.

Tomek V. V. 1865, *Základy starého místopisu pražského I*, Praha.

On the localization of the coastal part of fortifications of the Old Town of Prague

ZDENĚK DRAGOUN

Specialists from the Archaeological section of the PSSPPOP (Prague centre of the state antiquities service and protection of nature) monitored excavations of static soundings in house No. 322/I in the Divadelní—ulice (Theatre Street) in the summer of 1988. All along its W facade, these have laid bare a line of quartzite masonry some 2 m thick and continuing farther N- and southward outside of the building plot of this house. This masonry may be identified as the fortification wall of the Old Town of Prague, the erection of which in the N and W parts of the town perimeter, that is, against the Vltava river, is dated by the written sources to the year 1253. Except the N enclosure wall of St. Agnes's monastery, playing the role of a city wall, this is the first time when this part of the fortifications has been reliably investigated and documented. Its farther outline towards the N and S may be, to a certain extent, reconstructed in the line of the W facades of the neighbouring houses. A sounding in the Betlémská—ulice (Bethlehem Street) exposed the continuation of the city wall together with a passage through it. This passage may be interpreted as St. Andrews gate, mentioned in written sources and bearing a name according to a church no more in existence but once situated in the E prolongation of the Betlémská—ulice route.

Zur Lokalisierung der Uferpartie der Befestigung der Prager Altstadt

ZDENĚK DRAGOUN

Im Jahr 1988 verfolgten Mitarbeiter der archäologischen Abteilung PSSPPOP die Aushebung statischer Sonden im Haus KNr. 322/I der Theatergasse. Unter dem ganzen Verlauf der Westfront dieses Hauses wurde ein etwa 2 mächtiges Quarzitmauerwerk freigelegt, das sich außerhalb der Hausparzelle gegen Norden und Süden fortsetzte. Diese Mauer kann man mit der Stadtmauer der Prager Altstadt identifizieren, deren Entstehung Schriftquellen im Nord- und Westteil des Stadtfangs, d.h. gegenüber dem Moldaufluß, in das Jahr 1253 verlegen. Abgesehen von der nördli-

chen Umfassungsmauer des Agnesklosters, die als Stadtmauer funktionierte, wurde diese Befestigungspartie durch die genannte Untersuchung zum erstenmal verlässlich registriert. Ihr weiterer Verlauf gegen Norden und Süden läßt sich in begrenztem Maß nach der Linie der Westfronten der Nachbarhäuser rekonstruieren. Mit einer Sonde im Bethlehemgäßchen wurde die Fortsetzung der Stadtmauer auch hier erfaßt und die Existenz eines Mauerdurchgangs festgestellt. Man kann diesen als schriftlich belegtes St. - Andreas-Tor interpretieren, das nach einer heute nicht mehr existierenden Kirche benannt war und in der östlichen Fortsetzung der Trasse der Bethlehemgasse lag.